

УДК 378:37.013

Інтелігентність як атрибут духовної культури сучасного педагога вищої школи

Станіслав Пазиніч,
доктор філософії, професор,

Володимир Бабаєв,
доктор наук з державного управління, професор, ректор,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова

Культура сучасного педагога нагально потребує гармонійного поєднання фахового знання, професійної досконалості, виразних методологічних позицій, світоглядного кругозору, чіткого бачення векторів розвитку своєї творчої сфери діяльності. Для цього йому вкрай потрібні інноваційне мислення з його виразною стратегічною спрямованістю, розвинені креативні здібності та прагнення повної їх реалізації. Більш того, життя і здоров'я педагога мають розглядатися не просто як його особисті, але й як суспільні цінності. Звідси моральнісні принципи і переконання, правова свідомість та відповідальність постають надійною запорукою його нормальних взаємовідносин з людьми, а отже, і моральнісного здоров'я самого суспільства. Тож тільки знане і відповідальне входження в інноваційну інтелектуальну культурну атмосферу може гарантувати сучасному фахівцеві належну конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Сучасний педагог мусить глибоко усвідомити, що його суспільна місія полягає в тому, щоб навчити студентів філософської методології міркування і розуміння з метою приведення їх знання у виразні системи і обов'язково на основі власної

архітектоніки мислення. Навчити такому типу мислення можна за допомогою цілеспрямованого спеціально організованого педагогічного впливу. В такому разі, професійна педагогічна культура та витончена інтелігентність виступають своєрідним синтезуючим чинником, який поєднує ці джерела і забезпечує бажану ефективність впливу на придбання навичок самостійно і креативно мислити та відповідно діяти в соціальному просторі-часі.

Доречним буде тут нагадати, що ніщо так не забезпечує ефективність педагогічної діяльності й досяжність її цілей та завдань, як особистий приклад педагога. Проте його прагнення формувати професійну компетентність студентів не буде успішним у тому разі, якщо йому самому буде бракувати цієї фахової енциклопедичності. Він буде неспроможним прищепити своїм студентам достеменної культури, якщо йому самому вона не буде іманентно притаманна. Така ж ситуація стосується порядності, шляхетності, естетичного смаку та відповідальності тощо.

Ось саме такими потребами і визначається зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними завданнями. Він зумовлений необхідністю швидкоплинного подолання кризи освіти, яка

полягає у тому, що її узвичаєні цілі, зміст і особливо характер уже майже перестали відповідати принципово новим глобальним реаліям світу. Тому суспільні, морально-естетичні та духовні вимоги до педагога постійно зростають. Сьогодні вони охоплюють не тільки рівень його професійної компетентності й педагогічної майстерності, а й широкий спектр його особистісних рис і якостей, провідне місце серед яких, на нашу думку, посідають його духовність, загальна і професійна культура та інтелігентність.

В наш час широкого розголосу набувають різноманітні палітри педагогічних технологій. І це добре! Але, коли вони набувають статусу абсолютного не версифікаційного статусу, то це викликає сумнів щодо перспективи таких нововведень в простір сьогоденної педагогіки. Саме така думка існує, наприклад, у І. П. Підласого, що «технології в роботі вчителя вже скоро будуть на 80 % визначати успіх, а індивідуальна майстерність — тільки на 20 %». За словами цього автора, «майбутня педагогіка тяжіє до знеособлення, де послуга все менше залежить від особистості педагога» [1, с. 9]. Ми аж ніяк не ретрогради, проте не можемо погодитися з таким підходом до педагогічної діяльності, оскільки такий спосіб зводить роль педагога до своєрідного транслятора інформації, залишаючи його унікальні особливості на узбіччі багатовекторної педагогічної культури.

А сучасні студенти та і ми, автори цих рядків, завжди нужденно чекали зустрічі з духовно правдомовним педагогом. Розпізнати духовність викладача не так-то і складно. Оскільки — це не те, що він говорить, і не те, за кого він себе видає, а, перш за все, це та атмосфера, яка невимусшено панує в його присутності. І студенти це добре відчують!!! Ми пояснюємо це тим, що ніхто не в змозі створити таку чи подібну атмосферу в студентській аудиторії, якщо його особистісне Я не просякнуте іманентним широким духом!!!

Результати аналізу досліджень і публікацій з проблеми дозволяють стверд-

жувати, що питаннями інтелігентності і духовної культури педагога вищої школи цікавляться науковці різних галузей науки. В цьому можна впевнитись, знайомлячись з роботами В.П. Андрущенка, В.С. Бакірова, І.Д. Бега, Л.В. Губерського, М.З. Згуровського, І.А. Зязюна, О.Е. Коваленко, В.Г. Кременя, О.П. Мещанінова, І.Ф. Прокопенка, С.О. Сисоєвої, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та багатьох інших авторитетних вчених і керівників вищих навчальних закладів. Проблеми інтелігентності в системі педагогічної культури викладачів вищої школи та водночас духовної культури неодноразово розглядали в своїх наукових працях і автори цієї статті.

Однак в наявних літературних джерелах ще недостатньо, на наш погляд, висвітлюється проблема духовності та інтелігентності викладача вищого навчального закладу в загальному контексті сучасної філософії освіти і професійно-педагогічної культури та педагогічної майстерності зокрема.

Тож, мета статті саме і полягає в аналізі сенсу самого поняття духовності й інтелігентності та їх місця в загальній системі культури професійної діяльності педагога вищої школи. Мається на увазі також навести результати окремих наукових спостережень та посилянь на багаторічний особистісний досвід щодо предмета виявлення рівня духовності та інтелігентності в життєвих цілях і цінностях як педагога, так і сучасного вимогливого студента.

Сьогодні стало своєрідним брендом, спілкуючись в різних за рівнем культури аудиторіях, говорити про духовність, інтелігентність і особливо про шляхи всебічного розвитку особистості тощо. Характерно при цьому, що у розуміння змісту відповідних термінів люди вкладають розбіжний, а інколи навіть протилежний сенс. І це тоді, коли одне з основних завдань системи освіти, взагалі, й буквально кожного навчального закладу, зокрема, полягає у забезпеченні належного особистісного розвитку студентів. Тому уявляється вкрай бажаним, щоб педагогічна культура

викладача вищої школи включала також і його належну культуру філософського мислення, і виразну систему логіко-методологічних принципів організації його професійної діяльності.

Звідси сам сенс педагогічної культури вимагає глибокого знання викладачем тих, кого він навчає, на кого спрямовує свій виховний вплив. Це уявляється тим більш необхідним, що зміст і сутність самих цих понять є досить складними і неоднозначними. І, дійсно, особистістю у психології і педагогії прийнято вважати системну якість, якої набуває індивід у предметно-практичній діяльності та спілкуванні і яка характеризує його з точки зору активного залучення у суспільні відносини [2]. Філософський словник визначає особистість як окрему людину, «яка характеризується з боку її цілісності, усвідомлено-вольових проявів». Автори цього словника впевнені в тому, що «сенс поняття особистості розкривається через поняття свободи, відповідальності, вчинків як дії відповідно до вільно прийнятого рішення; самосвідомості і саморозвитку» [3]. Тож особистість неможливо уявити без її розвитку і саморозвитку [7].

 тже, висока педагогічна культура спрямована на те, щоб виявляти характерні індивідуальні особливості студента, які зумовлені надзвичайно складною природою і структурою особистості. Адже остання «являє собою багатомірну і багаторівневу систему психологічних характеристик, які забезпечують індивідуальну своєрідність, часову і ситуативну усталеність поведінки людини» [4, с. 262]. Саме така усталеність і дозволяє обирати найдоцільніші шляхи і способи здійснення на неї педагогічного впливу.

Сам особистісний розвиток — це надзвичайно складний і суперечливий феномен, який має соціально-психологічну природу і полягає, з одного боку, в наявності суспільно корисних природних рис, здібностей і задатків студента та створення умов для їх розвитку. З іншого боку, особистісний розвиток полягає у

прищепленні студентів тих рис і якостей, які, власне, й роблять його особистістю і завдяки яким соціальне оточення визнає його як унікальну індивідуальність. Складність же індивідуального розвитку полягає в тому, що його загальна структура є достатньо різноплановою і охоплює інтелектуальний, фізичний, моральний, естетичний і загальнокультурний компоненти у їх нерозривній системній єдності.

 аме такий системний підхід забезпечує дійсну єдність цих компонентів та забезпечує уникнення певної однобічності розвитку. Це вкрай важливо для вищої школи, яка готує фахівців, проте інколи нехтує завданнями з їх всебічного виховання та особистісного розвитку. А між тим, саме особистісний розвиток студента як одне з визначальних завдань вищої школи за своїм змістом і характером являє собою психологічне явище і за своєю цільовою спрямованістю є суто соціальним явищем, а за великим рахунком, формує дієву благодатну соціально-просторову базу соціуму.

Тому педагогові необхідно не тільки глибоко розуміти сутність і зміст його завдання з особистісного розвитку студента, а й спрямовувати на його успішне виконання свої знання, педагогічну майстерність, свою загальну і професійну культуру та властиву йому інтелігентність. Витрачені час і зусилля принесуть йому згодом глибоке задоволення від того, що його вихованець став класним фахівцем, авторитетною, харизматичною людиною, щасливою неординарною особистістю. Тож на те, щоб готувати людину у всіх її якостях та іпостасях і має бути спрямована освітня діяльність вищої школи. Буквально кожен педагог, кожен керівник навчального закладу чи його підрозділу повинен чітко усвідомити, що він готує не вузького фахівця, а всебічно розвинену, високо моральнісну, інтелігентну й духовно повноцінну індивідуальність.

Тому особистісний розвиток людини та її наступна самореалізація значною мірою визначаються характером і рівнем її ду-

ховності і культури її моральнісних принципів і переконань, естетичним ставленням до дійсності. Свого часу Г.В.Ф. Гегель визначав мораль як сферу суб'єктивних уявлень людини про добро і зло та інші етичні цінності, мотиви поведінки, цілі і наміри. На його переконання, моральність же являє собою практичні звичаї, врешті-решт, об'єктивовану мораль. Продовжуючи думку німецького філософа, зазначимо, що моральність має вищий смисл, аніж мораль, оскільки вона означає здатність людини творити добро не під дією зовнішнього примусу, а завдяки своїй іманентній свідомості, добровільності та неодмінно з вишуканим естетичним смаком. Тому суспільство і ставить перед системою освіти комплексне завдання зі всебічного розвитку особистості. Його виконання передбачає послідовне застосування різноманітних видів педагогічного впливу залежно від індивідуальних рис і психологічних якостей студента, рівня його вихованості й загальної культури, від характерних особливостей тієї чи іншої педагогічної ситуації.

Тут буде доречним згадати про те, що між дієвістю й ефективністю кожного різновиду педагогічного впливу, з одного боку, та великою кількістю чинників різної природи і характеру, з іншого, існує достатньо складна багатовекторна залежність. Серед чинників в першу чергу слід назвати як вже згадувані рівень вихованості й розвитку загальної культури студентів, так і особистість викладача, що здійснює цей вплив. Адже ефективність його впливу істотно залежить від підготовленості самого впливу, часу, тривалості й інтенсивності його дії.

Щодо тривалості дії впливу необхідно окремо підкреслити, що цей чинник слід обов'язково враховувати, оскільки сьогодні відвідування навчальних занять певною частиною студентів, особливо тих з них, що навчаються за контрактною формою, лишається далеким від ідеального. Певна частина студентів для забезпечення нормальних матеріальних умов і можливо-

стей для свого життя і навчання змушена працювати, тому саме через це і пропускає частину занять. Однак і тут можна помітити, що вони роблять це вибірково, прагнучи бути присутніми на заняттях, де їм цікаво і корисно, де є можливості спілкування із справжнім інтелектуальним педагогом як професіоналом і носієм високої моральності, шляхетності та загальної і професійної культури.

Завдання із забезпечення духовно-культурного і моральнісного та естетичного розвитку особистості студента є достатньо трудним (труд, як ми розуміємо, — це загальмована насолода), оскільки, по-перше, студент приходить до вищого навчального закладу вже з певним рівнем культури і системою тих чи інших моральнісних та естетичних поглядів. По-друге, сучасні реалії суспільного життя часто істотно розбіжні з тими ідеалами, на виховання яких спрямовуємо ми свій педагогічний вплив. Тому вкрай важливо коректно обирати засоби впливу і способи його реалізації або його техніки. Нагадаємо, що «філософія техніки освітнього впливу виходить з того, що ця техніка не є заміною самого впливу, а виступає певною конкретизацією форми та способу доцільного його здійснення» [5, с.84].

На наше переконання, техніка, як і цілі й завдання педагогічного впливу, завжди повинна нести у собі потужний моральнісний і культурний потенціал. Тому вона має виходити зі всієї системи цілей, які педагог як суб'єкт цього впливу ставить, обирає при проектуванні й реалізації конкретного впливу та застосовуючи раціональну й ефективну техніку для належного його здійснення. Успіх використання технік впливу досягається їх системною дією на об'єкт впливу. В такому разі відбувається одночасна реалізація завдань навчання, виховання, соціалізації та особистісного розвитку студента. Характерно, що подібні безперервні процеси відбуваються у сприятливій, емоційно і естетично забарвленій ситуації. Тому студент як об'єкт впливу не тільки охоче сприймає цей вплив, а й часто є впевне-

ним, що він виконує очікувані дії свідомо і цілком самостійно, відповідно до власних бажань і отримує від цього задоволення в естві прекрасного.

Тут ми знов зустрічаємося з відчутним проявом синергетичного ефекту, результатом якого стає поєднання засвоєння знань, особистісний розвиток, причому не тільки інтелектуальний і духовно-культурний, а й морально-вольовий і навіть естетичний. Поступово відбувається процес формування і розвитку моральнісної культури студента як міри соціалізації й засвоєння принципів, норм і правил співжиття, співпраці і взаємовідносин у суспільстві, засвоєння прийнятих у ньому світського етикету і естетичних цінностей.

Завершуючи аналіз впливу особистості педагога, рівня його педагогічної майстерності та професійної культури на характер особистісного розвитку студентів, необхідно підкреслити, що цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Навіть у разі, коли педагог начебто все робить правильно, можливі ситуації, коли студенти не сприймають ні його самого, ні його вплив. Справа виявляється у мірі цього впливу. Тому домірність і відповідна моральнісно естетична привабливість також є свідченням культури педагога. Тобто і міра неодмінно має свою міру. Це слід пам'ятати як своєрідну аксіому!

Ми глибоко переконані, що духовно-культурний і моральнісний розвиток студента як майбутнього фахівця позитивно позначатиметься й на його професійній діяльності, на його взаємовідносинах з іншими людьми і на характері його участі у виконанні спільних з ними виробничих та соціальних завдань. Більш того, його культура, втілена у вчинках, дії, поведінці й манері спілкування, справлятиме позитивний вплив на його оточення і сприятиме формуванню емоційно позитивного психологічного клімату в колективі, зміцненню його згуртованості й високої продуктивності праці. Сама спрямованість вищої освіти на духовний і моральнісний

розвиток особистості має бути соціально значущою характеристикою її сутності й розуміння педагогами своєї високої суспільної місії. Вона постає важливою передумовою затвердження позитивної національної традиції в суспільній свідомості ідеалів добра, істини, краси і справедливості, злагоди і толерантності.

Це ще раз свідчить про те, що в наш час, як ніколи раніше, гостро постає питання цілеспрямованого впливу на розвиток гармонійної особистості із чітко сформульованою й сталою світоглядною позицією. Адже у всіх сучасних розвинених країнах велика увага приділяється саме духовному розвитку молоді, що символізує надію у світле й багатогранне буття особистості, цієї надійної запоруки соціально-економічної сталості національної державності. Тому проблеми морально-естетичного впливу на розвиток молоді (особливо студентської як основи національної еліти) неминуче змушує вчених звертатися до гуманітарної, філософської проблематики щодо місця педагога в системі ціннісної орієнтації суспільного розвитку.

Наш багаторічний досвід переконує, що вплив педагога на студента, через його успішну науково-методичну діяльність залежить від його інтелігентності, тобто від образу, що включає внутрішні і зовнішні характеристики його унікальної особистості. Ми часто помічаємо, що позитивний вплив інтелігентності обумовлений тим, що сотні студентських очей, як лазерний промінь, просвічують моральнісно естетичне і психічне становище особистості педагога. І це не випадково, адже у інтелігентного педагога немає іншого моральнісного вибору окрім совісті, щиросердності, шляхетності та відвертої, безкорисливої допомоги студентам. Тож субстанційна основа інтелігентності полягає в постійному розвитку педагогом іманентно цілісної, креативно творчої, просякнutoї загальнолюдською і національною культурою особистості.

Можна припустити, що більшості педагогів добре відоме розуміння про інтеліген-

цію та інтелігентність як явища соціальні. А між тим, іноді важко відрізнити одне поняття від іншого, коли мова йдеться про соціальні функції. Тому ми вирішили коротенько торкнутися історії питання.

Тож, пройшло багато століть перш ніж інтелігентність стала невід'ємною частиною світової культури. Поняттями інтелігентності здавна вважалися: чесність, доброзичливість, совість, скромність, гуманність тощо. Тут неважко помітити, що в основі перелічених понять домінувала філософія людської доброти. І це не випадково, оскільки відомо, як багато нищівного зла заподіюють грубість, безтактовність, зарозумілість тощо, які роз'їдають немов безпощадна іржа на своєму шляху, усе, починаючи з сім'ї, кінчаючи колективом і державою. На противагу злу, чуйність, повага, самопожертвування, вдячність — золотий фонд народної культурної і національної держави, незалежно, де вона розташована на Заході, чи Сході Європи. Тому і не дивно, що інтелігентні люди завжди шанувалися в народі і були взірцем народної культурної чесноти. А слова «гріх», «сором», «совість» не сходили з вуст навіть у безграмотних людей. Моральнісна краса матеріально бідних людей полонила серце і душу багатьох письменників (згадайте твори О.М. Некрасова, Л.М. Толстого, Т.Г. Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, М.Т. Рильського, Олександра Довженка, Ніни Костенко та інших).

По суті, своєрідний кодекс інтелігентності людство вже *майже створило*. Чому ми акцентуємо увагу на недовершеності цього явища? Тому, що в цій сфері людських відносин ніколи не буде досягнуто абсолюту, зокрема в земних умовах розвитку людської цивілізації. Наприклад, видатний просвітник Америки XVIII ст. Бенджамін Франклін сформулював для тієї історичної доби всього тринадцять принципів «повсякденної інтелігентності». На перший погляд, вони виглядають простими правилами поведінки шанобливої людини, але ці принципи не втратили своєї актуальності і в наші дні. А саме: стриманість, мов-

чазність, порядок, рішучість, діяльність, відвертість, ощадливість, помірність, справедливість, охайність, спокій, цнотливість, скромність.

А ось відомий академік Д.С.Лихачов виразив і теж для своєї доби, дев'ять заповідей інтелігентності: не убий і не починай війни; не помисли народ свій ворогом інших народів; не вкради і не привласнюй праці брата свого; шукай в науці тільки істину і не користуйся нею в якості зла або заради користі; поважай думки і почуття братів своїх; шануй батьків і прародителів своїх і усе, що створено ними бережи; шануй природу як матір свою і помічницю; нехай праця і думки твої будуть працею і думками вільного творця, а не раба; нехай живе усе живе, мислиться мислиме; нехай вільним буде усе, бо усе народжується вільним [6]. З цього приводу можна було б кожному, із плеяди справжніх педагогів, сформулювати подай добрий десяток принципів і норм, притаманних сучасній інтелігентності.

В цьому контексті маємо нагоду розглянути інтелігентність, як ми її розуміємо, з точки зору іманентної сутності і, насамперед, віддзеркалення її в педагогічному середовищі. Якщо так її сприймати і так як ми розуміємо, то вона включає високий рівень загальнолюдської і національної культури педагога, його невимушеність і свободу; моральнісну, естетичну привабливість; інтелектуально витончену емоційну гру уяви; непередбачені імпровізації в режисурі лекції; врівноваженість в умовах масштабної публічної комунікації; обов'язкову наявність здатності до емпатії, високе мистецтво еротетики і майєвтики; гідну аксіологічну самооцінку, аргументовану упевненість в собі; незгасиме бажання бути кожного дня іншим, ніж вчора і позавчора. А також суб'єктивно індивідуальні форми вираження свого відношення до передових наукових досягнень та впровадження їх в навчальний лекційний матеріал; обов'язкову участь в наукових дослідженнях і відображення їх результатів на Міжнародних форумах, в наукових журналах, монографіях, підруч-

никах тощо; передачу свого виваженого емоційного ставлення до розмаїтої дійсності та багато інших атрибутивних чинників. Та все ж головне, що притаманне інтелігентності педагога, так це те, що формування талановитого педагога забезпечується не окремими компонентами, а їх системою, взаємозв'язком і взаємообумовленістю різних елементів в конкретному часі-просторі. Тут справа не в кількості і навіть не в формуючості цих положень, а в фундаментальності їх мотивованої цілеспрямованості на рівні іманентної потреби розвитку особистісного Я. Саме із цих методологічних позицій спробуємо проаналізувати деякі аспекти педагогічної діяльності, адже від неї, врешті-решт, залежить ритм і атмосфера соціально-психологічного стану у вищому навчальному закладі, а за великим рахунком навіть і в країні.

 тже, якщо брати сучасний стан в Україні, то, на наш переконливий погляд, серед усіх доміант інтелігентності найбільш актуальним є *принцип ввічливості*. Адже вона була епіцентром життя при будь-якому суспільному ладі саме тому, що не примушувала людину ставати на коліна, а народ не доводить до жалюгідного жебрацького стану. Але так склалося за останню чверть століття, що в нашому суспільстві ввічливість трансформувалась, в кращому разі, в байдужість, неповагу, а в гіршому, виллалась в грубість, жорстокість і навіть в агресію. І сталося те, що сталося, населення непомітно для себе перетворилося, багато в чому, в країну зі слабо розвинутою ввічливістю. Яскравим і водночас ганебним прикладом ілюстрації скривдженої української душі, безумовно, є ВРУ (Верховна Рада України). Врунівці як дзеркальне відображення культури народної (принаймні такими вони повинні бути) показують своїми діями усьому світові колосальну зневагу один до одного, а головне, — неповагу до своїх виборців. Сумно! Скорботно! Соромно!

Або, скажімо, *совість* — це основа світогляду порядної людини. Вона теж була завжди притаманною часткою життя

простих інтелігентних українських людей. Найближчим чином поняття совісті пов'язане з поняттями свободи і гріховності; тільки там, де є розуміння свободи і гріховності, там можна вести мову про совість. Адже совість — достатній путівник для оптимального досягнення інтелігентним педагогом доброчесності, добропорядності в щиросердій змістовній формі.

Цікаво, що «...совість не має загального для усіх людей алгоритму, на те вона і совість!» [6, с.190]. Розуміння совісті полягає в тому, що «це тисяча невидимих свідків в твоєму житті» [6, с.202]. Звідси, совість педагога є цілісним і надійним мірилом вірності самому собі в прийнятті рішень та відповідальності за їх соціальні наслідки. Ось саме в цьому аспекті на долю Педагога випала честь і колосальна відповідальність в справі виховання студентської молоді таким чином, щоб *Совість* була головним чинником в просторі розвитку особистісного розуму. Ми переконані, як і більшість справжніх педагогів, в тому, що суспільству, де нормою є ігнорування святого почуття совісті у тих, хто повинен бути взірцем для народу, завжди загрожуватиме деградація суспільних відносин, а згодом і руйнація національної культури — серцевини нації.

 бо візьмемо властиве українській емоційній інтелігентності *почуття сорому*, яке завжди було потужним двигуном громадської добропорядності та гідності сімейної честі. Усе це загальнолюдські цінності. Тож, яка потрібна копітка енергія і чутливе педагогічне серце у сучасних умовах, щоб ці глибинні пласти інтелігентності, накопичені протягом століть, не тільки не втратили свою значимість, а й успішно розвивалися! Оскільки без цих моральнісних цінностей суспільство чахне в кореневищі своєму і стрімглав скочується на узбіччя цивілізації. Не хочеться в це вірити, але замислитися варто, особливо нам, Педагогам. А заради того, щоб це, не дай Боже, не справдилось, педагогічному загалу потрібно все краще, що акумульовано людством в скарбницю інтелігентності передати з джерельною

чистосердечністю, через наших кмітливих студентів, майбутнім поколінням українського народу.

Часто доходимо в своїх роздумах висновку, що педагогіка багато в чому ґрунтується на *інтелектуальній і емоційній інтелігентності*. Поза сумнівом, вона базується: на чесності, доброзичливості, гуманності глибокій зацікавленості в успіхах своїх студентів. Хочеться наголосити, що педагогічна інтелігентність — це зовсім не робота (раб) і не праця як повинність, — це образ творчого життя, яке ніколи не може бути обмежене конкретним простором-часом. Інакше кажучи, педагог завжди розбудовує своє життя, виходячи з єдиної моральнісної домінанти, яка ґрунтується на загальнолюдських цінностях і на принципі: до іншого як до себе незалежно від простору-часу. *А тому його інтелігентність органічно цілісна система і ніколи не має подвійних стандартів.*

У справжнього педагога ніколи не зникає бажання *емпатично вглядатися* в душу студента, виявляти його світорозуміння, бачити в ньому не серійного студента, а унікальну особистість з властивими, лише йому притаманними рисами характеру. Це і є невід'ємним елементом сучасної педагогічної інтелігентності. Саме такий педагог завжди налаштовує сприятливий клімат доброзичливих відносин до кожного студента. Тут можна згадати знаменитий «ефект відмови» уславленого режисера К. Станіславського. Мається на увазі, уміння педагога проникати у внутрішній світ студента, тобто, бачачи перед собою тільки злу людину, шукати, де і в чому вона добра, бачачи слабку, розмірковувати, де і в чому вона сильна. Це означає бути завжди уважною, проникливою і добро сіючою людиною у ставленні до колег і студентів.

Немає сенсу замовчувати, що ринкова економіка змінила корінним чином умови і методи навчання. Змінилися роль і значення педагога в навчальному процесі. Якщо не так давно основне його покликання зводилося до передачі інформації, то зараз головна роль інтелігентного

педагога полягає в навчанні студентів самостійно вчитися. Тобто першорядне його призначення полягає в тому, щоб навчити їх креативно мислити і самостійно організувати пізнавальну діяльність так, щоб відчувати себе успішним дослідником і при цьому насолоджуватися отриманим результатом самостійної діяльності. Якщо ж педагог не враховує вимоги часу, використовуючи старі методи навчання в нових умовах, то він сам себе зживає як професіонал і стає в очах студентів недбалючим, як вони кажуть, *преподом*.

Щодо інтелігентного педагога, то у нього вельми розвинуте почуття відповідальності за навчання студента, адже в останнього це базисна, у всіх відношеннях, віха його життя, від якої буде залежити його перспективне майбуття. В цьому руслі впливає ще одна важлива вимога до інтелігентного педагога, яка детермінується тим, що праця все більш набуває колективного характеру. Тож необхідно в стінах вищого навчального закладу навчити студентів вирішувати складні завдання, як ми вище згадували, в атмосфері колективної праці, бути сумісними членами співтовариства. В цьому, святому для педагога дійстві, яскраво проявляється його дбайлива, чутлива, моральнісно насичена інтелігентність.

Надзвичайно важливою трійцею в інтелігентній педагогічній діяльності, безумовно, є: чесність, чуйність, людинолюбство. Ми вже говорили про те, що навчання повинне носити моральнісний, вчительський зміст, а не жорстко ревізійно контролюючий характер. І це тому, що відверто прямолінійний контроль переслідує, частіш за все, своєрідний поділ студентів на основі балів, згідно Болонської системи, на успішних і неуспішних, кмітливих і тугодумів тощо. Практика показує, що це не призводить до позитивного наслідку, особливо в циклах гуманітарних дисциплін. Чи не краще виявити рідкісні задатки можливостей у кожного студента та надати йому відповідне його хисту завдання, щоб він максимально проявив свої здібності та отримав

насолоду і радість в творчому процесі. Це і є інтелігентність в дієвості своїй!

З цього приводу не зайвим буде нагадати про те, як Д. Менделєєв вступав до університету кілька разів і кожного разу «завалював» хімію. Або згадаймо, як Суриков приніс свої малюнки в художню Академію, а викладачі підняли його на сміх та ще й в слід прорекли, що мов з такими малюнками тобі, хлопче, не те що в художню Академію поступати, а навіть мимо неї ходити соромно. Тому інтелігентний педагог завжди знайде час для студента, щоб той зміг насолодитися тим, що нового збагнув, чому нещодавно навчився.

Мабуть тут буде доречним нагадати про чемне володіння педагогічною ситуацією як атрибутивним елементом інтелігентності. Відомо, що повага і довіра завойовуються, передусім, добросовісною працею. Але якби ми того не воліли, все ж перший акорд інтелігентності розпочинається з авторитету педагогічної влади, і тільки потім, звичайно, за умови мистецтва педагогічної діяльності, авторитет влади трансформується у владу авторитету. Думаємо, що значна більшість професорсько-викладацького співтовариства погодяться з нами, що влада інтелектуальної і емоційної інтелігентності педагога — це могутня сила за змістом, естетично чарівна за формою, надійна і ефективна за результатом та його позитивними наслідками. Та все ж, найголовніше! Що б і де не репрезентував Педагог, *він зобов'язаний пропагувати Філософію Добра в естві прекрасного!!!*

Для інтелігентного педагога творити людям добро — така ж нагальна потреба, як жити, дихати, ходити по землі. Якщо для більшості людей ввічливість це своєрідний випадковий напружений обов'язок, то для справжнього педагога це субстанційна душевна потреба, форма добрих стосунків між людьми. Тож інтелігентність лише тоді повноцінна, коли вона природна, співчутлива, коли керує нею не тільки гасіо, а, як наголошував П.Д. Юркевич, філософія серця. І тільки так можливо з найбільшою повнотою

виразити іманентність свою через добро і цим самим виховати ввічливих, прониклих духом патріотизму студентів.

Атрибутивним принципом інтелігентності, на наш погляд, є *наслідування*. Ця, неодмінно делікатно уживлена в навчальний процес деталь надає можливість власною пристрасною захопити студентів у полон, розвиваючи в них здатність наслідувати реальним прикладам із наукового і моральнісного життя педагога. Як показує практика, студент плине, інколи навіть несвідомо, за своїм ідеалом. А ось у стані інтелектуального натхнення студент теж діє на основі емоцій, але на відміну від несвідомого наслідування воля у нього знаходиться в розкутому стані. В такому разі Педагог може посилатися на авторитети або на думки видатних людей, і тоді студент знаходить своє місце в подібній спільноті. У цьому плані яскравим прикладом може слугувати Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, колектив якого започаткував добру справу: «СПАДЩИНУ УНІВЕРСИТЕТУ: історія, освіта, наука, культура, особистість». Цей дієвий приклад аргументовано показує, що саме в такій інтелігентній атмосфері, де панує взаємна довіра до минулого і сучасного, добре сприймається навчальний матеріал. Тобто інтелігентний, улюблений студентами педагог, може чинити на них велику оптимістичну дію через впевненість в собі, базовану на історії свого славетного університету. Тож бути переконаним в собі, виражати аргументовану надію і умотивований оптимізм, усі ці складові культурної особистості педагога студентами сприймають доброзичливо і навіть з естетичним і моральнісним окриленням.

Тут немає чогось надзвичайного, адже повноцінний педагог — моральнісна, інтелігентна людина, і тому він поєднує доброту і ввічливість з високою вимогливістю, виключаючи грубість, примус і ганебніше явище — байдужість до колег і студентів. Тому студентська молодь з виразним респектом шанує відкритих,

чесних і шляхетних педагогів, які делікатно оберігають їх почуття, серця і раними душі. Будь-яке порушення з боку педагога, навіть дрібничка, (а що вже говорити про хабарі!) в його системі моральності, в яку повірили студенти, скидає його в очак студентів у бездоння недовіри до нього. Шкода, але такі явища розповсюджуються у вишах і плямують суцільну постать педагога, а головне, дискредитують національну освіту як таку!

Чи потрібно тут згадувати про те, що зовнішній вигляд інтелігентного педагога повинен бути взірцем естетичного смаку для знаттелюбних очей студентів. Інтелігентні педагоги завжди приходять на заняття у випрасованому костюмі, зі смаком припасованою краваткою, повсякчас стежать за собою, завжди підтягнуті та організовані. Особистим прикладом вони виховують такі ж якості у своїх студентів. Безумовно, що зовнішність і культура поведінки тільки у тому разі є чинником, що визначає інтелігентність педагога, коли вони іманентно властиві йому, разом з іншими позитивними якостями як педагога і вихователя. В цьому відношенні можна відзначити багатьох педагогів вищих навчальних закладів Харкова і серед них, в першу чергу, професорів: Жилу В.І., Ковтуна В.І., Лозового В.О., Прокопенка І.Ф., Товажнянського Л.Л., Черних В.П., Шкодовського Ю.М. та інших. Вони завжди з естетичним смаком одягнені, стрункі своєю статуєю, підтягнуті, вимогливі до свого світського етикету. Усе це зміцнює і постійно розвиває їх респектабельну інтелігентність і водночас залучає студентів наслідувати їх образ педагогічної життєдіяльності.

В цьому контексті буде конче доречним відзначити надзвичайно велику роль художньої літератури у збагаченні змісту духовного життя, у формуванні естетичних ідеалів інтелігентної людини. Оскільки саме вона несе певний світоглядний і моральнісний заряд і сприяє вибору педагогом мотивованого способу життя. Тут незайве нагадати цікаву ситуацію із колоритного життя А. Ейнштейна. Коли

його запитали, що, на його думку, стало доміантним у відкритті його теорії відносності, він, не вагаючись, відповів, що цим поштовхом були художні твори Ф.М. Достоевського і фізична теорія Е. Маха. Тобто нестандартний стиль мислення відомих в науці, літературі та мистецтві діячів.

Ці думки яскраво і логічно перекликаються з філософськими міркуваннями Ф.Бекона про те, що читання робить людину цілісною, бесіди влучно цілеспрямованими, а заняття літературою відзначаються завжди точністю. Варто відзначити, що однією з позитивних якостей справжнього педагога є володіння *коректною і виразною мовою*. Якщо врахувати, що студенти, наслідують комунікативну культуру педагога, то стає зрозумілим, чому натхненна праця педагогів над своєю мовою набуває такого великого значення. Адже відразу помітно, що педагог, який постійно читає художню літературу, завжди емоційно багатий, оскільки він досконало володіє прийомами вербального і невербального прояву почуттів і здатний «оживити» лекційний матеріал будь-якої складності, зробити його експресивним, припасувати до природного спілкування.

Шкода, що за останню чверть віку наша країна перетворилася із масово читаючої в країну мало читаючу. А у велетенській шерензі мало читаючих, це переважно ширвжиткові белетристичні твори, які певними впливовими силами планомірно розраховані на інфантильні підвалини свідомості населення. Ще гірше, коли цей «художній» мотлох відверто і неухильно полонить несформовану свідомість студентської молоді.

Ось саме в таких ситуаціях, як повітря, потрібна інтелігентна допомога педагога. Проте і в цій царині існують прогалини, пов'язані з тим, що й в педагогічному середовищі стало чи не модним не читати класичну художню літературу і особливо поезію. Скажімо, чи часто студенти насолоджуються із вуст наших педагогів змістовними і прекрасними за формою віршами або фрагментами із класичних поем. Чи не тому останнім часом в студентських

аудиторіях відверто шкутильгає мовленнева культура спілкування, яка привселюдно де прямо, де дотично спрямована на ущемлення у молодій людини людяності. А якщо ще сюди прилучити підступну політику, спрямовану на скорочення гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах, то чекати пробудження загальнолюдської культури на теренах України залишиться лише в довгоочікуваних мріях. Так і хочеться зробити посилання на великого В. Маяковського: «Послухайте! Адже, якщо зірки запалюють — значить — це кому-небудь треба?», тож, якщо ці зірки навмисно гасять — значить — це теж комусь конче потрібно!!!

Таким чином, можна перераховувати до безкінечності принципи і правила інтелігентності, але доки вони не стануть іманентно оживлені в душі педагога, вони будуть, в кращому разі, пасивною інформацією в його базі даних і не більше. Ця конкретна ситуація нагадує нам дію генеруючого лазерного променя. Кращої антології для ілюстрації подібних комунікативних педагогічних відносин важко навіть підібрати.

І все-таки, незважаючи на всі незгоди, ми, інтелігентний педагогічний загал, повинні завжди бути ідеалом і сіяти в студентські довірливі душі філософію добра і джерельну чистоту людяного серця. Це важливо ще й тому, що у вищих навчальних закладах немає спеціальних дисциплін з великодушності, благородства, шляхетності, поваги до людини як до паритетної монади соціуму тощо. Тому інтелігентний педагог — полум'яне серце, совість вищого навчального закладу, довірена особа суспільства, творець філігранно витонченої культури, який всім своїм єством, через густі і колючі терени, життям своїм зобов'язаний, навчати усьому цьому своїх студентів. Це ж яке щастя бути в «полоні» педагога: коли з насолодою дивишся на його зовнішній вигляд, з цікавістю слухаєш його досягнення в науці і водночас захоплено йому висловлюєш свої думки, окрилено згадуєш його незабутні лекції і теплі сердечні стосун-

ки. А головне, з нетерпінням чекаєш наступних зустрічей і бажаєш йому довгих плодотворних років життя, умотивованих турботою про благополуччя людей.

Таким чином, закінчуючи філософські роздуми про інтелігентність, доходимо висновку про те, що в сучасному суспільстві вона децю втрачає, на наш погляд, минулі висоти, тому необхідність її відродження не викликає сумніву. Але без дієвої підтримки державою вищих навчальних закладів, цю конче важливу суспільну проблему неможливо зрушити з місця лише на романтичному ентузіазмі деякої частини справжніх педагогів. І все ж, які б не були політичні часи і які б не буяли ідеологічні вітровії, ПЕДАГОГ своїм життям покликаний постійно розвивати і вживлювати в студентські гарячі серця і ревні душі ідеї людиноцентризму, філософію добра і все це неодмінно в єстві прекрасного!

Література

1. Подласый И. П. Продуктивная педагогика : книга для учителя. — М. : Народное образование, 2003. — 496 с.
2. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — М. : Политиздат, 1985. — 431 с. 3.
3. Краткий философский словарь ; под ред. А. П. Алексеева. — М. : Проспект, 2001. — 596 с.
4. Психология : учебник для технических вузов ; под общ. ред. В.Н. Дружинина. — СПб. : Питер, 2000. — 608 с. — (Серия «Учебник нового века»).
5. Заветный С. О., Пономарьев О. С., Пазинич С. М. Філософія впливу : монографія. — Харків : Видавець Савчук О.О., НТУСУГ ім. П. Василенка, 2011. — 204 с.
6. Лихачев Д.С. Письма о добром и прекрасном. — М., 1989.
7. Пазинич С.М. Філософські поради / С.М. Пазинич. — Харків : Майдан, 2015. — 312 с.

23.05.2016